

דף שבועי

בחזרה לגן עדן? יהודה אלטשולר

העדן בספר בראשית מחד גיסא, ולעולמות עתידיים, מאידך גיסא.

החלום לשוב לגן עדן מלווה את האנושות מאז שחטא אדם הראשון וגורש ממנו. אך מהו אותו גן עדן? ולהיכן רוצה האדם לשוב?

בשורה של רמיזות עדינות מהדהדת התורה את השבת בפרשתנו. נציג כאן כמה מהן.

שבת (שמ' כ:ט-יא)	שמיטה (וי' כה:ג, ד-ז, כג)
שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתְּךָ	וְשֵׁשׁ יָמִים תַּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ (שמ' כג:י) וכן: שֵׁשׁ יָמִים תַּזְרַע שְׂדֶךְ... וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ (וי' כה:ג)
יּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' שַׁבְּתוֹן... שַׁבַּת לַה'	וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן... שַׁבַּת לַה'
לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה תַזְמַר	שְׂדֶךְ לֹא תַזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תַזְמַר
אֶתָּה וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ עֹבְדֶיךָ וְאֲמִתְּךָ וְלֹאֲמִתְּךָ	וְהִיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֹכְלָהּ לֶךָ וּלְעֹבְדֶיךָ וְלֹאֲמִתְּךָ
וּבַהֲמַתְּךָ וּגְרֶדְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ	וְלַשְׂכִּירְךָ וְלַתּוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ. וְלַבְּהֵמַתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאֲרָצְךָ
כִּי שֵׁשַׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ	כִּי לִי הָאָרֶץ

השבת מקדשת את הימים, ואילו השמיטה מקדשת את השנים; השבת נועדה גם למנוחת העמלים, וגם השמיטה משביתה את עובדי השדה מעבודתם. גם השבת וגם השמיטה מכוונות את האדם לאמונה בבורא העולם ומנהיגו. אך נראה שההקבלה המפורטת לעיל, בין השמיטה לשבת, שהיא מעין עולם הבא, היא רק השלב הראשון לפני ההשוואה לגן עדן עצמו:

בבראשית, בפרק א', נאמר בקשר לבריאת האדם: "וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים הִנֵּה נַתַּתִּי לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָאֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ

פרשתנו חותמת יחד עם פרשת "בחוקות" את חומש 'תורת כוהנים', שלמעשה הוא החומש שמשרטט את קווי המתאר של ממלכת הכוהנים שאותה אמורים ישראל לייסד. ממלכה, שפרשת "קדושים" על שלל מצוותיה, ובראשן – "וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" (וי' יט:יח), מאפיינת את היחסים שבין האזרחים החיים בה. במרכז הממלכה מקדש עם כוהנים ולוויים, שתפקידיהם הוגדרו בפרשות "תזריע", "מצורע", "אחרי מות" ו"אמור". מערכות היחסים בין המוני בית ישראל והכוהנים מיוצגות במערכות החוקים שמקבילות בין דיני העריות של הכוהנים לאלה של ישראל, בזיקה מיוחדת של כל ישראל למקדש שלוש פעמים בשנה, ובקורבנות שמביאים ישראל ומוקרבים על ידי הכוהנים.

המערכת הכלכלית בממלכת הכוהנים הזו מתוארת בפרשתנו בהרחבה. לצד מצוות השמיטה והיובל, היוצרות שוויון יחסי אחת למספר שנים, יש בפרשתנו תיאור של חברה תחרותית הגובה מחירים אפשריים בדמות: "וְכִי יִמְוָךְ אַחִיד וּמָטָה יְדוֹ עִמָּךְ" (וי' כה:לה), או "כִּי יִמְוָךְ אַחִיד וּמָכַר מֵאֲחֻזְתּוֹ" (שם:כה), ואפילו בנסיבות חריגות כמו "כִּי יִמְוָךְ אַחִיד עִמָּךְ וְנִמְכַר לְךָ/לַגֵּר..." (שם:לט/מז). בכל המקרים האלה אנו מצוים שלא לעמוד מנגד אלא לקיים את הציווי: "וְהַחֲזַקְתָּ בּוֹ" (שם:לה).

לכל המצוות האלה יש לצרף כמובן גם את שמיטת הכספים המתוארת בפרשת "ראה" שבחומש דברים, ותכליתה: "מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית" (רמב"ם, הל' שמיטה ויובל ט,א).

אם כן, חומש ויקרא מהווה את החוקה של אותה ממלכת כוהנים, ממלכה של אנשים שכל אחד מהם מודע לתפקיד שבו הוא מכהן, בין אם הוא כוהן ובין אם הוא יהודי מן השורה המצווה למלא את חלקו ואת תפקידו בממלכה.

עם זאת, נדמה שבפרשה יש רמז למשמעות נוספת הנרמזת במערכת הקבלות מסועפת בין פסוקי הפרשה ותכניה, לבין עולם עתיק קסום ועמום של גן

* הרב ד"ר יהודה אלטשולר, ראש בית המדרש – המכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר-אילן.

העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה.¹

ואולי התורה רוצה לרמוז לנו באמצעות ההשוואות והמקבילות הללו, שהחלום לשוב לגן עדן הוא חלום של ממש, אך יש בו קצת מתום הילדות. התורה מצווה אותנו לפתח כאן, על פני כדור הארץ, כאן בארץ ישראל, גן עדן של ממש. אם רק נרצה נוכל לקיים כאן תנאים שבהם תפתח ממלכת כוהנים וגוי קדוש; ממלכה שכל אדם בה יודע את מקומו ביחס לבורא ואת מקומו ביחס לזולתו. חברה שכזו, שאין בה הונאה וגם לא אונאה, אלא תמיכה בזולת והדדיות כאשר "מִטָּה יָדוֹ עִמָּךְ" (וי' כה:לה), היא חברה שיוצרת כאן גן עדן אמיתי.

שיאו של גן העדן הזה מתואר בתחילת פרשת "בחוקות", שאותה נקרא במנחה של שבת:

עַץ הַשֶּׁדֶה יִתֵּן פְּרִי... וְנִתְּתִי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ...
וּפְנִיתִי אֵלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם
וְהִקִּימְתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם... וְהִתְהַלַּכְתִּי
בְּתוֹכְכֶם (וי' כו:ד-יב).

תיאור הקב"ה כמהלך בין בני האדם נמצא בבראשית פרק ג'. שם כתוב: "וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱ-לֹהִים מִתְּהַלֵּךְ בְּגֵן לְרוֹחַ הַיּוֹם" (פס' ח). לא זכו אדם וחווה, וגורשו מגן עדן, אך אנו מצווים לנסות ולבנות כאן את גן העדן שלנו, והקב"ה מצידו מבטיח לנו ש"אִם בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אִתָּם" (וי' כו:ג), גן העדן הזה יכול גם להתרחש; לא כנס או כפרס חיצוני אלא כתוצאה מעמל רב של בניית חברה שערכיה מובילים אותה לצדק ומשפט, לחמלה, לחסד ולרחמים, לקשב למצוקות הזולת ולמחויבות וסולידריות. התורה מציעה לנו את המתכון לבנייתו של גן עדן; המחויבות והאחריות למציאת הדרך אליו תלויה ברצון שלנו. אין אנו צריכים לחפש אותו, אלא ליצור אותו במו ידינו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

זָרַע זָרַע לְכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ. וְלִכְל חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נִפְּשׂ חַיָּה אֶת כָּל יָרֵק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן" (פס' כט-ל).

אמירה דומה למדיי נשמעת גם בפרשתנו בקשר למצוות השמיטה: "וְהִיְתָה שֵׁבֶת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֹכְלָהּ לָךְ וְלַעֲבָדְךָ וְלַאֲמִתְךָ וְלַשְׂכִּירְךָ וְלַתּוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ. וְלַבְּהֵמָתְךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאֹכְלָהּ" (וי' כה:ז-י).

העולם כולו שייך לבורא, ועל האדם להכיר בכך ולאפשר בצורה מעשית בשנה זו לכל אדם ללקט בשדותיו, ואף לפתוח אותם בפני הבהמות והחיות על מנת שירעו בהם. יתרה מזו, ההלכה מתירה לאדם ללקט את מזונו מגידולי השביעית רק כל עוד המאכל הספציפי שאותו הוא רוצה לאסוף אל ביתו זמין עדיין לחיה בשדה. וכך פוסק הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל ז, א:

פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית.

היחס המעניין, המתואר כאן בין האדם ובין בעה"ח, מופיע בצורה אחרת גם בנבואת ישעיהו המתארת את ימות המשיח כימים שבהם יגור זאב עם כבש, ותשרורנה מערכות יחסים מעניינות גם בין האדם והחיה: "וַיִּשְׁעֶשְׂע יוֹנָק עַל חַר פֶּתֶן וְעַל מְאוּרֵת צִפְעוֹנִי גְמוֹל יָדוֹ הָדָה" (יש' יא:ח). נבואה מיוחדת זו זכתה לדיון בספרות המדרשית והפרשנית על הפסוק בתחילת פרשת "בחוקות": "וְהִשְׁבִּיתִי חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ" (וי' כו:ו). משפט זה נאמר כשכר על קיום ספר הברית, שתוכנו העיקרי הוא קיום מצוות השמיטה והיובל. מצב זה, שבו שוררת מעין הרמוניה בין האדם ובין בעה"ח, הופיע, כאמור, לראשונה בפרקי גן העדן, ובהם מתואר גם המזון השווה של האדם ובעה"ח.

שיאו של היובל הוא בשחרור העבדים המתבצע ביום הכיפורים בשנת היובל, אך בתיאורו של הרמב"ם (שמיטה ויובל י, יד), המבוסס על הסוגיה במסכת ראש השנה ח ע"ב, יש הדהוד מעניין לעולמות שונים:

מר"ה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהן, ולא השדות חוזרות לבעליהן, אלא עבדים אוכלין ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם. כיון שהגיע יום הכפורים תקעו ב"ד בשופר נפטרו עבדים לבתיהן וחזרו שדות לבעליהן (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"י הלכה יד).

תיאור ציורי זה מבוסס ללא ספק על תיאור דומה שמתארת הסוגיה בברכות (יז ע"א) את העולם הבא:

1 ראו את דבריו של הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ט, המבאר מושגים ציוריים אלה.